

מוצב "דקל" בבקעה על גבול "ארץ המרדפים" | המכשול הקרקעי שהוקם בתקופת מלחמת ההתשה בגזרת הבקעה היה שונה לחלוטין מזה שהוקם בתעלת סואץ

המלחמה

בארץ המרדפים

במהלך מלחמת ההתשה בבקעת הירדן (1968-1970) פיתח צה"ל את תורת המרדפים, שנועדה להגן על קו ארוך באמצעות כוחות מינימליים. שיטת הלחימה הזאת הוכיחה את יעילותה, אך הייתה שנויה במחלוקת בגלל המחיר הכבד שגבתה - במיוחד בקרב מפקדי הכוחות

ד"ר אהרון יפה
חבר בוועדת המינהל של עמותת גלילי
ביד טבנקין, בעבר מפקד יחידה

המאמר הזה מתמקד במלחמת ההתשה שהתפתחה בחזית המזרחית בשנים 1968-1970. המלחמה הזאת התבטאה בסדרה של מרדפים ושל תקריות אש, שבהם ניסו ארגוני הטרור הפלסטיניים - בידיעתו של צבא ירדן - להחזיר חוליות לוחמים ונשק דרך נהר הירדן אל ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית בגב ההר כדי לעודד התקוממות עממית. במהלך שלוש שנות המלחמה הקים צה"ל קו ביצורים לאורך בקעת הירדן ובמקביל פיתח צורת לחימה חדשה נגד חזיריותיהן של חוליות המחבלים - המרדף. מנגד גיבשו ארגוני הטרור טקטיקת חזירה דרך קו ההגנה הזה.

"אל מול עולם ערבי מובס ונדהם" (בתום מלחמת ששת הימים) - כתב חוקר ישראלי - "קיימה הנהגת הפת"ח (הארגון שהוביל את ארגוני הטרור) "ב-23 ביוני 1967 ישיבה בדמשק בראשות יאסר ערפאת, ובה התקבלה ההחלטה להמשיך במאבק המזוין על-ידי העברת המפקדות לשטחים הכבושים"¹. ההחלטה הזאת פתחה גזרת לחימה חדשה, שכן בעקבותיה החלו חוליות מחבלים לחצות את נהר הירדן ואת בקעת הירדן בדרכם אל אחיהם, תושבי גב ההר.

נגד התופעה החדשה הזאת נאלץ צה"ל לפתח תורת לחימה חדשה. לפיתוח התורה הזאת היו שותפים מפקדים רבים ששירתו בגזרה, בפיקוד המרכז ובמטכ"ל. שניים מהמפקדים שגיבשו את עקרונותיה היו אלוף פיקוד המרכז, רחבעם זאבי (גאנדי), ומח"ט הבקעה הראשון, אל"ם רפאל איתן. אלה טבעו בפיקוד המרכז ובבקעת הירדן את טביעות אצבעותיהם המיוחדות. חדשנותם ומקוריות הפתרונות שהעלו נבעו מההבנה העמוקה שגילו בתחום עיסוקם ומניסיונם הקרבי העשיר. עיקרה של תורת הלחימה הזאת התבסס על תנועה בחיפוי אש תוך הישענות על מכשול קרקעי שנועד לעכב ולחסל את החוליות החוצות עוד לפני שהגיעו אל במת ההר ונבלעו בתוך האוכלוסייה הפלסטינית בערים.

המכשול הקרקעי שהוקם בתקופת מלחמת ההתשה בגזרת הבקעה היה שונה לחלוטין מזה שהוקם בתעלת סואץ. גם האויב היה שונה וגם שיטת הלחימה הייתה שונה לחלוטין. זו התבססה על כוחות חי"ר מעולים וניידים שנסעו על תורת הקרב ועל מורשת הקרב של הצנחנים ושל הגששים. אלה היו אמורים להתריע על כל חזירה דרך המכשול הקרקעי (שדה מוקשים, גדרות, כביש גישוש-שטטוש). לעומת זאת בגזרת התעלה נעשה שימוש מסיבי בכוחות שריון ובתותחנים שיצרו מסכי אש. תפקיד החי"ר בגזרת התעלה היה לאייש את המעוזים כדי לשמור על הקו ולתצפת לעבר שטח האויב. ממעל שימש חיל האוויר ארטילריה מעופפת.

המאמר הזה בוחן כיצד נערך צה"ל למערכה נגד ארגוני הטרור, שראו בבקעת הירדן בטן רכה שדרכה הם יכולים לחדור אל תוך ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית כדי לעורר אותם מרפיונם לקראת מרד עממי.

חשוב להדגיש שקו ההגנה בבקעת הירדן נבנה מתוך ההבנה שהוא ייפרץ ושחוליות יצליחו לחדור דרכו. עם זאת הוא נועד לעכב את חוליות הטרור במשך כמה שעות כדי שלא יוכלו להשלים את התנועה מקו הבקעה ועד ריכוזי האוכלוסייה בתוך לילה אחד. אם לא עלה בידיהן להשלים את התנועה בתוך לילה אחד, נאלצו חוליות הטרור לחפש מחסה במהלך היום שלאחר ליל החזירה - מה שנתן לרודפים יתרון בניהול הקרב: הם יכלו לרכז כוחות, ללכת בעקבות החודרים ולחסלם בקרב.

הפעולה הצבאית הראשונה של ארגון הפת"ח נערכה ב-1 בינואר 1965: עובד של חברת מקורות גילה מטען קטן של חומר נפץ שהוטמן לצד תעלת המוביל הארצי. מאז נחשב התאריך הזה ליום הפת"ח

ראשית העימות עם ארגוני המחבלים - הרקע המדיני

את ארגון הפת"ח² הקימה קבוצה של חמישה צעירים פלסטינים - יאסר ערפאת, סגנו צלאח ח'אלף (אבו איאד), חליל אלוויר (אבו ג'יהאד), פרוק אלקדומי (אבו לוטוף) וחאלד אלחסן (אבו סעיד) - בכנויית באוקטובר 1959. בתוך זמן קצר הצטרפו אליהם עוד כמה צעירים, שהבולטים שבהם היו שלושה מנסיכות קטאר: מחמוד עבאס (אבו מאזן), יוסוף אלגניאר וכמאל עדואן. מאז ועד מרס 2006 שלט הפת"ח ברחוב הפלסטיני וחשוב מכך: הוא ייצג את העם הפלסטיני במשך כ-47 שנים. במרס 2006, בעקבות הבחירות לפרלמנט הפלסטיני, הפך החמאס למפלגה הפלסטינית הגדולה ביותר והרכיב את הממשלה החדשה.

הפעולה הצבאית הראשונה של ארגון הפת"ח נערכה ב-1 בינואר 1965: עובד של חברת מקורות גילה מטען קטן של חומר נפץ שהוטמן לצד תעלת המוביל הארצי. מאז נחשב התאריך הזה ליום הפת"ח. הניצחון המזהיר והמהיר של מדינת ישראל במלחמת ששת הימים לא הביא לשינוי עמדתן של מדינות ערב, ששללה את קיומה של מדינת ישראל ואת הלגיטימיות שלה במזרח התיכון. השינוי העיקרי היה בהכרה שהמשימה להשמיד את ישראל היא קשה, ממושכת ומחייבת קרבות רבים.

באוגוסט 1967, כחודשיים לאחר תום המלחמה, התכנסו בחרטום, בירת סודן, מנהיגי מדינות ערב ולאחר כמה ימי דיונים קיבלו ב-1 בספטמבר החלטה קיצונית³ (החלטת חרטום) שנועדה לשמר את אידיאולוגיית הסכסוך ולכפות אותה על כל מדינות ערב.

ההחלטה קבעה שלושה לאווים שעל מדינות ערב לדבוק בהם:

1. "אסור לחתום על הסכם שלום עם ישראל.
2. אסור להכיר בה.
3. אסור לנהל איתה משא ומתן, ויש לדבוק בזכות העם הפלסטיני על מולדתו"⁴.

המטרה הסופית הייתה ונשארה להשמיד את מדינת ישראל, אולם בגלל תוצאות המלחמה היא הייתה צריכה להתבצע בשלבים. השלב הראשון היה אמור להיות שחרור השטחים שאיבדו מדינות ערב במלחמת ששת הימים. השלב האחרון היה אמור להיות הקמת מדינה פלסטינית על חורבותיה של מדינת ישראל. בתקופה שלאחר מלחמת ששת הימים התרכזו מדינות ערב בשלב הראשון, שמיימושו החל עם פרוץ מלחמת ההתשה, ושיאו היה מלחמת יום הכיפורים.

את השלב הראשון קיוו מדינות ערב להשיג באמצעות שילוב של לחץ מדיני ושל לחץ צבאי. תקוותם הגדולה הייתה שלחץ סובייטי-אמריקני יביא לנסיגת ישראל מהשטחים שכבשה ביוני 1967, כפי שהוא הביא לנסיגתה מחצי האי סיני לאחר מלחמת סיני. אולם הנסיבות הפעם היו שונות - בראש ובראשונה משום שארה"ב קיבלה את עמדת ישראל כי הפעם אסור שתהיה נסיגה ישראלית מהשטחים בלא הסדר שיושג במשא ומתן. העמדה האמריקנית, שבה תמכו מדינות מערביות נוספות, תורגמה בסופו של דבר להחלטה 242 שהתקבלה במועצת הביטחון של האו"ם ב-22 בנובמבר 1967 וקראה, בין השאר, לפינוי צה"ל משטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, לסיום כל התביעות לשטחים, לסיום מצב הלחימה, להכרה בריבונות, בשלמות הטריטוריאלית ובעצמאות המדינית של כל המדינות באזור ולהכרה בזכותן לחיות בשלום, בגבולות בטוחים ומוכרים, ללא חשש מאיומים או מפעולות אלימות.

יום לאחר שהתקבלה ההחלטה במועצת הביטחון, ב-23 בנובמבר 1967, אמר נשיא מצרים, גמאל עבד אלנאצר: "קיים עיקרון בסיסי שאני מאמין בו, ואמונתי זו לא נתערעה: מה שנלקח בכוח לא יוחזר אלא בכוח... הכוח הוא עניין של הדרגה. ראשיתו בכוח הפעולה המדינית, והוא גובר והולך עד שבשיאו הוא מגיע לכוח הפעולה הצבאית".

השיטה שבה בחרו מדינות ערב, ובראשן מצרים, כדי להפעיל לחץ צבאי על ישראל הייתה ייזום של מלחמת התשה. השם "מלחמת התשה" נגזר מנאמו

באזור בקעת הירדן. ההקרבה של המפקדים ושל הלוחמים והנחישות שלהם לסגור את קו הגבול הזה יצרו מורשת שעליה התחנכו דורות של לוחמים.

זירת בקעת הירדן

השטח

בקעת הירדן, שנקראה באותה עת "ארץ המרדפים", משתרעת משפך הירמוך בצפון ועד לשפך הירדן לתוך ים המלח בדרום. היא מפרידה בין הרי שומרון ורכס הרי בית-אל במערב לבין הרי גלעד ממזרח לירדן. מצפון תוחמת אותה בקעת בית שאן ובדרום - מדבר יהודה ורכס הר סדום.

הבקעה היא קטע מהבקע הגדול הידוע בכינויו השבר הסורי-אפריקני, המשתרע מגבול סוריה-טורקיה בצפון ועד מזרח אפריקה (ימת ויקטוריה) בדרום לאורך כ-6,600 ק"מ.

בבקעה עצמה אפשר להבחין בשתי חטיבות נוף:

1. גאון הירדן - ערוץ נהר הירדן ואזור ההצפות ההיסטורי שלו.
2. כיכר הירדן - האזור ממזרח וממערב לגאון הירדן שמגיע עד למרגלות מצוקי ההרים.

הירדן חותר ומתפתל בתוך עמק גאון הירדן והוא נמוך בכמה עשרות מטרים מבקעת הירדן. פיתולי הירדן נקראים מיאנדרים וריבויים יוצר מצב שבו הנהר עובר מבית-שאן ועד לים המלח כ-140 קילומטרים, אף שהמרחק האווירי בין שתי הנקודות האלה הוא כ-70 ק"מ בלבד.

הבקעה היא מישור שקרקעיתו רבודה בסחף רב של סלע חוורי וגבסי רך ובהיר הקרוי חוואר הלשון. שתי גבעות בגובה של 15-40 מטר מפרידות בין גאון הירדן לכיכר הירדן. את המתלולים הרכים מבתרים ואדיות רבים שחרצו את המדרונות בדרום אל הירדן. כך נוצר נוף בתרוני נוח למסתור ולתנועה אל כיכר הירדן.

כאמור, ערוץ הירדן מפותל בפיתולים דמויי פרסה (מיאנדרים). מבט מהאוויר על גאון הירדן מראה בבירור עשרות רבות של נפתולים נטושים ושל ימות ביצתיות זעירות. האזור הזה של הנהר מכוסה בצמחיית מים סבוכה. קשה לנוע בו, אך נוח למצוא בו מסתור.

מאז הקמת המוביל הארצי, בניית הסכר הגבוה על הירמוך והטיית תעלת העיור ירדה מאוד כמות המים הזורמת בירדן בין הכינרת לים המלח. נוסף על כך גם הידרדרה מאוד איכות המים, וכיום מדובר למעשה במי ביוב. בעקבות זאת התייבשו כמעט כל המיאנדרים הנפתלים, והמים בביצות מעופשים ברובם.

הירדן הוא נהר רדוד (בעיקר בשלהי הקיץ ובסתיו), וניתן לחצות אותו רגלית, במיוחד במקומות המכונים מעברות הירדן. המרחק הקצר בין שתי הגדות מאפשר למתוח חבלים בין שתייהן. סירות

גמאל עבדול אל נאצר ב'67' | יום לאחר שהתקבלה ההחלטה במועצת הביטחון, ב'23 בנובמבר 1967, אמר נשיא מצרים, גמאל עבד אלנאצר: "קיים עיקרון בסיסי שאני מאמין בו, ואמונתי זו לא נתערעה: מה שנלקח בכוח לא יוחזר אלא בכוח... הכוח הוא עניין של הדרגה. ראשיתו בכוח הפעולה המדינית, והוא גובר והולך עד שבשיאו הוא מגיע לכוח הפעולה הצבאית"

גדר מערכת אלקטרונית, מיקוש, סלילת כביש גישוש-שטטוש והוצאת סוירים יומיומיים בליווי גששים ורכב חיפוי. בהמשך נוספה לתורת הלחימה גם תורה של מרדפים קרקעיים וממוסקים אחרי חוליות שהצליחו לחדור את קו המערכת.

בספטמבר 1970 הנחית צבא ירדן מכה אנושה על ארגוני הטרור, ובעקבות זאת פסקה כמעט כליל פעילותם המבצעית בירדן מירדן העתיקו ארגוני הטרור את מפקדותיהם ואת מוקדי פעילותם ללבנון

בשנים 1968-1970 נערכו עשרות מרדפים לחיסול חוליות המחבלים. בקרבות האלה, שבהם חוסלו רוב החוליות החודרות, השתקפו ערכי הלחימה הבסיסיים של צה"ל, שעיקרם הוא דמות המפקד היוזם והעומד בראש חייליו בקרב. לכך יש להוסיף את ערכי טוהר הנשק ורעות הלוחמים.

בבקעת הירדן שירתו טובי הלוחמים של צה"ל, ובהם יחידות צנחנים בסדיר ובמילואים, חטיבת הבקעה ולוחמי סיירת חרב, שהתמחתה בלחימה

של הנשיא נאצר ביום המהפכה ב'23 ביולי 1969 שבו אמר: "אנו נתונים עתה במערכה ממושכת, ואנו נכונים למערכה ממושכת להתשת האויב".⁵ הכוונה הייתה להביא בדרך הזאת לשבירה מוראלית של דעת הקהל הישראלית, שלהערכת המצרים לא הייתה נכונה לשאת באבדות, בגיוס נרחב של מילואים ובהגדלת תקציבי הביטחון לאחר המאמץ הגדול של מלחמת ששת הימים.

שיאה של המערכה הזאת בחזית המצרית היה בין 20 ביולי 1969 (הטלת חיל האוויר למערכה) ל-8 באוגוסט 1970 (כניסתה לתוקף של הפסקת האש בתיווכה של ארה"ב).

במלחמה הזאת השתתפו גם ארגוני המחבלים. אלה תקפו מטרות ישראליות באוויר (חטיפות מטוסים כמו גם תקיפות מטרות בשדות תעופה), בים (דוגמת תקיפתה של האונייה אקילה לאורו), שגרירויות ברחבי העולם ומטרות ישראליות נוספות באירופה ובעולם כולו. הארגון שהתמחה בפעולות בחו"ל נקרא "ספטמבר השחור". יוקרתם עלתה בעולם הערבי לאחר תבוסתם של צבאות ערב במלחמת ששת הימים, מפני שהציגו אלטרנטיבה למאבק הכושל של צבאות ערב הסדירים ומפני שהיו הגורם הראשון שהמשיך לפעול צבאית נגד ישראל.

תחילה ניסו ארגוני המחבלים לפעול בקרב תושבי יהודה ושומרון ולעורר למרי אזרחי. כך, למשל, הסתגן יו"ר הפת"ח, יאסר ערפאת, לשטחים ופעל שם זמן מה בתחפושת בניסיון לארגן חוליות טרור. לאחר שנכשלו בכך העתיקו הארגונים את בסיסיהם אל מעבר לירדן, סמוך לגבול. הבסיס הראשון היה בעיירה כראמה שבבקעת הירדן.

פעולת כראמה נועדה לפגוע בהם ולהרחיקם מקו הירדן. ואכן בעקבות הפעולה הם נאלצו לעבור לבסיסים בעומק שטח ירדן ובמיוחד לתוך מחנות הפליטים הגדולים שנמצאים סמוך לעמאן. חיל האוויר תקף את הבסיסים האלה ואילץ את המחבלים לפזר את כוחותיהם - בניגוד לכוונתם הראשונית לרכזם וליצור בכך מסה קריטית להרתעת הלגיון הירדני.

בספטמבר 1970 הנחית צבא ירדן מכה אנושה על ארגוני הטרור, ובעקבות זאת פסקה כמעט כליל פעילותם המבצעית בירדן. מירדן העתיקו ארגוני הטרור את מפקדותיהם ואת מוקדי פעילותם ללבנון.

כאמור, מטרת המחבלים בירדן הייתה להגיע לריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית על גב ההר כדי להמרירה. האוכלוסייה, יש לציין, הגיבה באדישות. צה"ל נערך לסיכול החדירות באמצעות הצבתם של "מארבי בטן" ובאמצעות מרדפים אחרי החוליות שהצליחו לחדור את קו המערכת. הקמת קו המערכת כללה סלילה של כביש המערכת, הקמת מצפים ומוצבים בשטחים שולטים, הקמתה של

גומי מאפשרות לחצות את הנהר במקומות שבהן הוא עמוק ורחב יותר.

מדבר השומרון

האזור משתרע מהמדרגה של כיכר הירדן במזרח ועד במת ההר במערב ומהרי הגלבוע בצפון ועד מדבר יהודה בדרום (כביש ירושלים-יריחו). האזור נמצא בצל הגשם, ולכן הוא מדברי. מצויים בו כמה מעיינות ונחלים שבהם זורמים מים בעונת החורף. אלה איפשרו התיישבות קבע באזור. שפיעות מים מצויות באזור הגייפתליק, בפצאל, בעוגיה, ביריחו ובוואדי קלט.

האזור משתפל מגב ההר בכמה מדרגות. העיקרית שבהן היא המדרגה שעליה שוכן כיום היישוב מעלה אפרים. על המדרגה הזאת גם נסלל כביש אלון. את מדבר שומרון חוצים נחלי אכזב רבים, שבגלל הפרש הגבהים הרב יוצרים כמה קניונים עשירים במערות שאליהן מוליכים שבילי עזיזים.

היישובים הערביים בבקעת הירדן

היישוב הערבי בבקעה התרכז באזור יריחו בגלל המעינות השופעים שם והדרכים המובילות מהעיר לאזור גב ההר מצד אחד ואל מעברות הירדן, לעמאן ולאזור המפרץ מצד אחר.

סביב העיר הוקמו בשנים שבין מלחמת השחרור למלחמת ששת הימים כמה מחנות פליטים גדולים, ובהם עקבאת גיאבר מדרום ועין אלסולטן מצפון לה.⁶ במהלך מלחמת ששת הימים ומעט אחריה ברחו מהם הפליטים אל ממלכת ירדן. מצפון ליריחו מצויים גם כמה כפרים קטנים, שהבולט שבהם הוא עוגיה היושב על כמה מקורות מים מתוקים.

רבות מאדמותיה של בקעת הירדן הוגדרו גייפטליק (דהיינו רכוש הסולטן הטורקי) והוחכרו לכמה בעלי קרקעות עשירים. אלה לא נהגו לגור באדמותיהם אלא על במת ההר (בשכם, ברמאללה, בטובאס ובטאמון).⁷

במדבר שומרון כמעט שלא היו יישובים חקלאיים קבועים. קו היישובים הערביים נמצא גבוה יותר, בשליש הגובה משיא הרכס לבקעה. על קו השליש הזה נמצאים, בין היתר, היישובים (מצפון לדרום): תיאסיר, בית-פוריכ, עקרבה ומגידל-בני-פאדיל. רוב תושבי המדבר היו נוודים שעסקו ברעיית צאן והתגוררו במערות הרבות המצויות באזור. חלק מריכוזי הנוודים האלה הם כיום בדרכם להפוך ליישובי קבע.

האיב

תבוסת ירדן במלחמת ששת הימים ובריחת אלפי פליטים אל ממזרח לירדן חיזקו את הפלסטינים בממלכה - ובעיקר את היסודות הקיצוניים שבהם. לאחר זמן קצר התהדק שיתוף הפעולה בין ארגוני

הטרור לצבא ירדן, ובתקריות רבות סייע צבא ירדן לארגונים האלה. למעשה שלטו המחבלים בחלקים ניכרים מבקעת הירדן המזרחית ונעזרו במפקדים מקומיים ובכוחות העיראקיים שהגיעו לממלכה במלחמת ששת הימים.⁸

מלחמת ששת הימים הייתה קו פרשת מים בהיסטוריה של ארגוני הטרור. בתום המלחמה התברר כי צבאות ערב, שהובסו בקרב, שוב אינם כשירים להתמודד עם צה"ל, וארגוני הטרור הפכו לאלטרנטיבה שלהם.

אשר לצה"ל - מייד לאחר המלחמה הוא נאלץ לשנות את תורת הלחימה שלו ולהיערך נגד חדירת חוליות טרור וללוחמה זעירה, שהאפקטיביות שלה הייתה בעיקר ביצירת דעת קהל במדינות ערב ובשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה.

להלן רשימה של ארגוני הטרור העיקריים⁹ בסוף שנות ה־60 ובראשית שנות ה־70:

• **הפת"ח** - הגדול, הוותיק והעשיר שבארגוני

תבוסת ירדן במלחמת ששת הימים ובריחת אלפי פליטים אל ממזרח לירדן חיזקו את הפלסטינים בממלכה - ובעיקר את היסודות הקיצוניים שבהם

הטרור. מנהיגו היה יאסר ערפאת, ושני סגניו היו אבו איאד ואבו ג'יהאד. הפת"ח הוקם כדי לנהל מאבק מזוין נגד ישראל באמצעות לוחמת הגרילה. לפי האידיאולוגיה של הפת"ח לוחמת גרילה היא האסטרטגיה של המאבק ולא טקטיקת לחימה בלבד. זוהי הדרך שבה אמור העם הפלסטיני להתגבש ולהקים את מוסדותיו. הפעולה המדינית - על-פי האידיאולוגיה של הפת"ח - היא משנית ורק פועל יוצא של המאבק הצבאי. החזון של הפת"ח היה הקמת מדינה פלסטינית דמוקרטית, שתושביה הערבים, היהודים והנוצרים יחיו יחד בשלום. אולם הרוב במדינה הזאת צריך שיהיה ערבי והוא ישלוט במיעוט היהודי. הצלחת הפת"ח בגיוס חברים ואוהדים נבעה, בין היתר, מהיותו פתוח לכל המגזרים: מוסלמים בני כל העדות והפלגים ונוצרים. יכולתו להכיל את כל הקטבים ועדיין לשמור על אידיאולוגיית המלחמה ועל השאיפות הלאומיות הפכה אותו לגדול ולחזק שבארגונים. ארגון אלעציפה היה הזרוע הצבאית של הפת"ח.

• **החזית העממית לשחרור פלסטין** - נוסדה בנובמבר 1967. ייסד אותה ג'ורג' חבש באמצעות איחודם של כמה ארגונים קיקיוניים: החזית

לשחרור פלסטין, צעירי הנקמה וגיבורי השיבה. מאוחר יותר הצטרפה אליו תנועת הלאומנים הערבים שנוסדה כבר בשנות ה־50 כדי להביא לאיחוד ערבי ולשחרור פלסטין בדרך של "איחוד, שחרור ונקמה". האידיאולוגיה של החזית העממית הייתה שמאלנית ובניגוד לפת"ח הדגישה קודם כל את הערביות ורק אחריה את הפלסטיניות. בישראל היא ראתה את האויב המרכזי שלה ולאחר מכן, בסדר יורד, את הציונות, את האימפריאליזם ואת הריאקציה הערבית.

• **החזית העממית הדמוקרטית לשחרור פלסטין** (בהנהגת נאיף חוואתמה) - התפלגה מהחזית העממית לשחרור פלסטין בפברואר 1968 ונטתה עוד יותר לשמאל מאשר התנועה שממנה התפלגה. על-פי גישתה הסוציאליזם חשוב יותר מהלאומיות. הארגון הזה התמחה במיוחד בחטיפות מטוסים. בשאר התחומים המבצעיים הוא לא בלט במיוחד.

• **אלעציקה** - אחד הארגונים הפלסטיניים הגדולים. הוקם על-פי החלטתה של מפלגת הבעת' הסורית אחרי מלחמת ששת הימים. את הארגון הזה הפעילו שלטונות סוריה, מפקדותיו היו בדמשק, ולוחמיו התאמנו בפקוח מדריכים סורים.

• **חזית השחרור הערבי** - הארגון הוקם בהשראה עיראקית, וניתן בו ייצוג ניכר ללא פלסטינים - בעיקר עיראקים - הן בהנהגה והן בדרגי השדה. לארגון הזה יש קווי דמיון רבים לצבא ההצלה הערבי שהוקם בהחלטת הליגה הערבית ב־1948 ושבולטה בו נוכחות העיראקים.

• **כוחות השחרור העממיים** - ארגון מחבלים של אש"ף הוקם בראשית 1968. מדובר היה בארגון בלתי אידיאולוגי.

• נוסף על הארגונים האלה הוקמו עוד כחצי תריסר ארגוני מחתרת קטנים יותר, שהבדלים ביניהם היו מצומצמים ושעיקר זכות הקיום שלהם היה בסכסוכים ביניהם.

התגבשות תפיסת הביטחון הישראלית בבקעת הירדן

שבועות מעטים בלבד לאחר תום מלחמת ששת ימים כבר נאלץ פיקוד המרכז לגבש תפיסה ביטחונית להגנת הבקעה מפני חדירות המחבלים. פחות מחודשיים לאחר שהסתיימה מלחמת ששת הימים, ב־2 באוגוסט 1967, התרחשה התקרית הראשונה: חוליית מחבלים חצתה את נהר הירדן ליד גשר אדם (פתחת הגייפתליק) והצליחה להשתלב באוכלוסייה האזרחית בגדה.

אף שנהר הירדן שימש גבול טבעי, הרי שבאותה עת,

מרדף בבקעת הירדן | הלוחמים נחים בעת שמשוק סורק את השטח

המוצבים: הוקמו בהם בונקר לוחמים ותעלות קשר שאיפשרו תנועת לוחמים מצד אחד של המוצב לצידו האחר גם תחת אש. בונקר הלוחמים נבנה על סמך לקחים שהופקו מתקריות האש בתעלת סואץ בדרך של בניית שכפ"צים (שכבות פיצוץ) מרשתות ברזל ממולאות באבן קשה ומחופות בשכבה של שקי חול.

את קו הבקעה תפשה חטיבת הבקעה (417) שפעלה מתוך שלושה מחנות קבע: שני מחנות באזור הגייפטליק (מחנה גדי ומחנה אריה) ומוצב הברך באזור הצפוני מדרום ליישוב שדמות מחולה של היום. במחנות האלה הוצבו כוחות העתודה, התעסוקה והתחזוקה וכן הם שימשו את הכוחות שיצאו לבצע מארבים עם רדת החשיכה.

מכשול המערכת היה צריך לשמש גם קו ביצורים שיעצור בשעת הצורך פלישה של צבאות סדירים מהחזית המזרחית. אף שהמוצבים לאורך הירדן לא היו מבוצרים כבקו בר־לב או בקו רמת־הגולן, הרי הם היו צריכים להתריע על תנועות צבא בקו הבקעה הירדני ולשמש קו בלימה עד שיגויסו כוחות המילואים ויגיעו לבקעת הירדן.

ההגנה הפעילה

במונח "הגנה פעילה" הכוונה היא לכל הפעולות היוזמות שנקט צה"ל כדי לפגוע בארגוני הטרור בבסיסהם, בדרכים שהובילו מבסיסי היציאה שלהם ובנקודות התורפה בדרך למשימותיהם.

לשם כך הפעילה חטיבת הבקעה אש ארטילרית ואת מטוסי חיל האוויר. אלה הופעלו גם כדי לשתק את מקורות הירי מעבר לירדן. עם זאת אש לא הייתה האמצעי היחיד.¹³ נוספו לאמצעי הזה גם פשיטות

ההגנה הפעילה כללה גם מארבים ופשיטות של כוחות מיוחדים אל מעבר לנהר הירדן והצבת מארבים למשך כ־36 שעות בהמתנה לחוליות מחבלים שינסו לחצות את הירדן וייחשפו לכוחותינו עוד לפני החצייה. עם זאת צורת הקרב ההרואית והמפורסמת ביותר באותה התקופה הייתה המרדף

במשך 2-4 שעות. לאורך גדר המערכת נסללה דרך גישוש וטשטוש, שרכב נושא גדר תלתלית מאחוריו עבר עליה לפנות ערב ומחק את הסימנים על העפר, כך שהגששים שעברו עליה בסיוור הבוקר היו יכולים לזהות עקבות חדירה. משלמדו המחבלים את המכשול, הם ניסו להונות את הגששים ולהסוות את חדירותיהם באמצעות סולמות ארוכים או שעטפו את נעליהם בעורות כבש (היו מקרים שבהם חצו חוליות את דרך הגישוש־טשטוש תוך פגיעה לאחור כדי להטעות את הגששים).

לאורך נהר הירדן, על הגבעות השולטות על גאון הירדן, הוקמו 12 מוצבים ששלטו באש ובתצפית על קו המים. משקיבלו הצנחנים את האחריות על קו בקעת הירדן, הם הציבו תצפיות יום ומארבי בטן למניעת חדירות מהירדן אל גב ההר. משתכפו תקריות האש והחדירות, עלה הצורך בחסימה הדוקה יותר, והוחלט בפיקוד המרכז לבצר את

שלהי הקיץ, הוא היה רדוד, וניתן היה לחצות אותו בקלות יחסית. הצמחייה העבותה בשתי גדותיו שימשה מחסה לכוחות מחפים. ארגוני הטרור הציבו לעצמם שלוש מטרות עיקריות בפעילותם באזור הזה:

- לפגוע בחיילים ישראלים בבקעה.
- להחדיר אנשים, נשק וכספים אל מרכזי האוכלוסייה בגב ההר.¹⁰
- לארגן ולעודד מרי אזרחי בקרב תושבי הגדה המערבית.

תורת הלחימה של צה"ל בבקעת הירדן החלה להתגבש עוד בימיו של עוזי נרקיס, מפקד פיקוד המרכז במלחמת ששת הימים ובשנה שלאחר מכן, אך עיקר הגיבוש נעשה עם מינויו של אלוף רחבעם זאבי (גאנדי) לאלוף הפיקוד, ביולי 1968.¹¹

ההגנה הסבילה

הרצועה הצרה של בקעת הירדן הצריכה להקים מכשול קרקעי שישמש לחסימת דרכי החדירה של חוליות המחבלים. והיה והן הצליחו לחדור, נועד המכשול לעכב את הגעתם לאזורים המאוכלסים שעל גב ההר. המכשול שהוקם לאורך בקעת הירדן הכיל את האלמנטים הבאים: סדרה של מוצבים לאורך הגבול, גדר ולצידה שדה מוקשים לאורך נהר הירדן. כמו כן נסללו דרכי ביטחון ביישובים ובשדות, נסללו דרכי גישוש וטשטוש לצד גדר הביטחון, נערכו סיורים בבוקר ולפני השקיעה לאורך הגדר, והוצבו מארבים בנקודות החדירה הפוטנציאליות. והיה והתגלתה חדירה, שוגרו כוחות הכוונות למרדף אחרי החוליות החודרות.

התצפיות לאורך קו הירדן שלטו על קו הבקעה ולא איפשרו חדירה בהסתר בשעות היום. התצפיות האלה אילצו את המחבלים לחצות את הנהר בשעות החשיכה. כאמור, אחת המטרות של הקמת המכשולים הייתה להקשות עוד יותר את תנאי השטח כדי להאריך את משך חציית הבקעה ובכך להאריך את משך הזמן שעמד לרשות הרודפים.

המכשול הראשון שהוקם היה גדר המערכת במקום שבו מדרגת גאון הירדן הופכת למדרגת כיכר הירדן. את הגדר הקימו יחידות הצנחנים בסדיר ובמילואים ששירתו בקו. כך נפרסו במבצע הנדסי נרחב עשרות קילומטרים של גדר. למקומי הגדר היה ברור שניתן לעבור אותה, אך כאמור היא נועדה לעכב ולא לחסום. כדי לבחון את יעילות המכשול אף נעשה ניסוי שבמסגרתו הוטל על מחלקת צנחנים לפרוץ את המכשול תוך שהפיקוד הבכיר מודד את זמן הפריצה.¹²

מבצע הקמת הגדר הסתיים באוקטובר 1968. לפני הגדר (בצידה המזרחי) הוטמנו בין ארבע לשש שורות של מוקשי נעל שיצרו חגורת מוקשים ברוחב 100-120 מטר. החגורה הזאת עיכבה חוליה מאומנת

חיילי מילואים בבקעה | המוצבים לאורך הירדן היו צריכים להתריע על תנועות צבא בקו הבקעה הירדני ולשמש קו בלימה עד שיגויסו כוחות המילואים ויגיעו לבקעת הירדן

נפילתם של מפקדים כה רבים במרדפים עוררה ויכוחים - שלא הסתיימו עד היום - בנוגע למקום שבו צריך המפקד להיות בעת קרב. היתרונות שבהמצאות המפקדים בראש אנשיהם ברורים: מעבר לדוגמה האישית שנתנו, הם יכלו לקרוא טוב יותר את המציאות בשטח, להעלות מייד פתרונות לבעיות שצצו ולדרבן את אנשיהם להשלים את המשימה. לנוכחות המפקדים בראש הכוחות יוחסה חשיבות כה רבה, עד כי אלוף הפיקוד, רחבעם זאבי, הוביל רבים מהמרדפים וצעד בראש הכוחות. אפילו שר הביטחון, משה דיין, הצטרף לכמה מארבי בטן.

לתנאי הטופוגרפיה הקשים נוספו גם תנאי מזג האוויר הקשים של בקעת הירדן בחודשי הקיץ. עם ירידת המפלס של מי הירדן בחודשי הקיץ והסתיו קל היה לחצות את הנהר, וזו הייתה שיאה של עונת המרדפים. המחבלים חצו את הנהר ואת גדר המערכת בשעות הלילה, הגיעו אל מורדות הרי שומרון עם שחר ומצאו להם מסתור במערות הרבות שם. הם נחו בשעות החמות וצפו מהן על הכוחות הרודפים אחריהם בשעות החמות. למרבה המזל כבר לא הייתה נהוגה באותה העת משמעת המים בצה"ל. זו בוטלה בראשית שנות ה-60, לאחר שהתברר כי היא מסכנת מאוד את בריאות החיילים ופוגעת קשות בכושר הלחימה שלהם.¹⁷

שליטת חוליות המחבלים באש ובתצפית על נתיבי הגישה ועל הוואדיות חיבה את לוחמי צה"ל להפגין

שליטת חוליות המחבלים באש ובתצפית על נתיבי הגישה ועל הוואדיות חיבה את לוחמי צה"ל להפגין חיילות מעולה למקם את החסימות במקומות הנכונים ולנוע בתיאום ותוך חיפוי הדדי

משהתגלו המחבלים היו הכוחות הרודפים מכתרים אותם וקוראים להם באמצעות רמקולים להיכנע. אם הם סירבו, פעלו חיילי צה"ל כדי ליצור איתם מגע אש. רוב החוליות החודרות התגלו, נתפסו או הושמדו.¹⁶

החתייה למגע ואש הייתה ערך שהתפתח במיוחד בתקופת המרדפים והגיע מיחידות הצנחנים. חשיבותה נבעה מהטווח הקצר, יחסית, שבין אזור החדירה (הירדן) לאזור היעד (גב ההר). את הערך הזה נשאו על כתפיהם המפקדים הבכירים - החל מאלוף הפיקוד, שנכח אישית ברבים מהמרדפים, דרך מח"ט הבקעה וכלה במג"דים ובמ"פים. המפקדים עמדו בראש הכוחות הרודפים ושילמו על כך לא פעם בחייהם. רשימת הנופלים ארוכה וכוללת את השמות הבאים: סא"ל צביקה עופר, רס"ן חנן סמסון, אל"ם אריק רגב, מח"ט הבקעה השני, סרן גד מנלה, סא"ל משה פלס (סטמפליה), רס"ן דרוון מנור (כאמור, זוהי רשימה חלקית בלבד).

קרקעיות בסיוע מסוקים כדי לפגוע במחבלים במקומות התארגנותם. ההגנה הפעילה כללה גם מארבים ופשיטות ("שמשיות"), שהיו חדירות של כוחות מיוחדים אל מעבר לנהר הירדן והצבת מארבים למשך כ-36 שעות בהמתנה לחוליות מחבלים שינסו לחצות את הירדן בנקודה נוחה וייחשפו לכוחותינו עוד לפני החצייה. עם זאת צורת הקרב ההרואית והמפורסמת ביותר באותה התקופה הייתה המרדף, ובה אתמקד.

המרדף

המרדף הוא צורת קרב שהתפתחה במיוחד בתקופת מלחמת ההתשה בגזרת בקעת הירדן, אף שישודותיו עוד בתקופת המסתננים, בשנים הראשונות לקום המדינה. המחבלים ניצלו את הטופוגרפיה הקשה של בקעת הירדן¹⁴ כדי לשלוח חוליות אל מעבר לירדן. לחוליות האלה היו שלוש משימות מרכזיות לפי סדר העדיפויות שלהן:

1. לפגוע במוצבים, בתצפיות ובפטרולים של צה"ל לאורך קו הירדן באמצעות ניצולם של הצמחייה הסבוכה לאורך הירדן ושל הטופוגרפיה הקשה בבקעה.
2. לנסות להגיע מהר ככל האפשר אל מרכזי האוכלוסייה הפלסטינית בגב ההר - עדיף במסע גלי של לילה ויום.
3. להעביר נשק, תחמושת וכוחות מאומנים אל סיעעניהם במרכזי האוכלוסייה הפלסטינית כדי ללבות התנגדות מזוינת לכיבוש הישראלי של הגדה המערבית.

במקביל לפיתוחה של תורת ההגנה הסבילה פיתח צה"ל את שיטת המרדף. מח"ט הבקעה הראשון, רפאל (רפול) איתן, עמד על כך שהכוחות שישתתפו במרדפים יהיו יחידות חי"ר מובחרות (צנחנים וסיירות),¹⁵ שלמשרתים בהן כושר גופני גבוה, כך שביכולתם להשיג במהירות את החוליות החודרות וליצור עימן מגע. אל כוחות החי"ר צורפו גם זחל"מים ומסוקים. אלה שימשו, בין היתר, להצבת חסימות ולניהול תצפיות.

המרדפים לא היו מתאפשרים ללא הגששים, שהיו בדרך כלל חיילים ממוצא בדואי שאומנו לזהות עקבות מילדותם וידעו כיצד להתגבר על ניסיונות ההסוואה והטשטוש שעשו המחבלים. הכוחות הרודפים היו נעים בעקבות החוליה החודרת (בסיוע גששים) תוך הנחת חסימות קרקעיות באמצעות כלי רכב (חסימות רכובות) ובאמצעות מסוקים (איגוף אנכי). במרדף אחרי המחבלים הביאו הכוחות הרודפים בחשבון את המחסות האפשריים שבדרך ואת מקורות המים הפוטנציאליים שהיו חיוניים לחוליות החודרות.

חיילות מעולה: למקם את החסימות במקומות הנכונים ולנוע בתיאום ותוך חיפוי הדדי. חיילים ומפקדים שלא שמרו על עקרונות התנועה והחיפוי שילמו פעמים רבות בחייהם.

הפעלת הגששים

תורת הגששות בכוחות הביטחון החלה עוד בתקופת המאורעות (1936-1939), עם פעילותן של פלוגות הלילה של וינגייט. חדירות המסתננים בדרום בשנות ה-50 החזירו את הצורך להפעיל גששים - במיוחד בסיירת שקד. אלה היו צריכים ללכת בעקבות המסתננים והמבריחים שחצו את דרכי הערבה בדרכם מירדן למצרים ולהפך.

בבקעה הגיעו הגששים לדרגות התמחות גבוהות. כבר לא היה מדובר רק בתפקיד טכני של זיהוי עקבות החודרים, שכן הגששים נדרשו להפיק מהעקבות מידע מודיעיני רב: כמה אנשים חדרו, מהו יעד המשוער, ובאיזה קצב יש לנהל את המרדף כדי לא לאפשר לחודרים להגיע לריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית בגב ההר. לשם כך צעדו הגששים מדי אור ראשון על דרך הטשטוש בניסיון לגלות חדירות על-פי עקבות שנטבעו על העפר התחוח.

ההישגים הרבים שהיו לגששים בבקעה הביאו להקמתה של יחידת הגששים. מפקדיה המוכשרים הגיעו בעיקר משבטי הבדואים בעמק יזרעאל (שבט אלהיב) ומכפרי הגליל. אלה זכו לקידום, ותורת הלחימה שלהם הועברה מדור לדור באמצעות קורסים ובעיקר תוך כדי ניסוי ותעייה.

משתפי הפעולה

אף כי מדבר שומרון היה בתקופת המרדפים שומם כמעט לחלוטין מאוכלוסייה אזרחית, הרי שנמצאו בו מעט נוודים עם עדריהם, ואלה נתנו לפעמים מחסה לחוליות המחבלים כשנתקלו בהן. במקרים האלה הועמדה לא פעם ההומניות של חיילי צה"ל למבחן. אלה נוהרו שלא לפגוע באזרחים, גם כשהיה ברור כי מחבלים תפסו מחסה באזור, והם מנצלים את רכושם ואת בתיהם (אוהליהם). בכמה מקרים אף עלה הדבר בחיי חיילים ומפקדים.

לא תמיד מבינים הקוראים של היום עד כמה נחושים היו המפקדים והחיילים לתקוף את חוליות המחבלים ביעילות ובמהירות. הדבר נבע בראש ובראשונה מתחושת ההישגיות של חיילי הצנחנים שלא יכלו לשאת כישלון או אי-מילוי המשימה עד תומה. על זה אפשר להוסיף את תחושת הצבא למראה תמונות האזרחים שנהרגו בפיצוצים בשווקים וברחובות הערים מאמצעי לחימה שהוברחו דרך הגבול. תחושות תסכול דומות עולות בימינו כאשר מחבלים מתאבדים מצליחים להיכנס לערי ישראל ולבצע את זממם.

"רפול" תת-אלוף רפאל איתן
"המחנה" על פעולות התגמול |
דמות מופת חשובה נוספת בפיתוח תורת הביטחון הייתה אל"ם רפאל (רפול) איתן, מח"ט הבקעה, שבעקשנות נצמד למטרה של ניצחון בכל קרב והנחיל לכל מפקד זוט ולכל חייל את האמונה בניצחון

סיכום

מלחמת ההתשה התנהלה בשתי חזיתות: חזית תעלת סואץ וחזית בקעת הירדן. אל התעלה הגיע צה"ל לאחר שהשמיד למעשה את צבא מצרים בחצי האי סיני במלחמת ששת הימים. אולם חודשים ספורים לאחר המלחמה כבר יכול היה צבא מצרים לרכז בחזית התעלה מאות קני תותחים, עשרות סוללות של טילי נ"מ, מאות טנקים ומאות אלפי חיילים. את העוצמה הזאת ניצלו המצרים כדי לכפות על צה"ל לחימה קשה ורבת נפגעים לאורך תעלת סואץ. צה"ל נאלץ להתחפר לאורך קו המעוזים תוך כדי לחימה קשה. האבדות הכבדות שספג זיעזעו את דעת הקהל שבעורף. רק לאחר הסלמה ניכרת, ששיאה היה מעורבות סובייטית פעילה בלחימה, התערבו האמריקנים וכפו הפסקת אש. זו נכנסה לתוקף ב-8 באוגוסט 1970.

בחזית הבקעה הייתה התמונה שונה לגמרי. התנאים הבסיסיים שם היו קשים יותר מאשר בתעלה, שכן בבקעה עמדו בקו האש קיבוצים ומושבים ואפילו עיירה קשת יום (בית-שאן). אלה ספגו הרעשות ארטילריות, פגיעות של קטיושות ופיגועים של חוליות טרור שהצליחו מדי פעם לחדור את הקוים ולזרוע הרג והרס. יתר על כן, אחד ממפעלי התשתית החשובים ביותר של מדינת ישראל - מפעלי ים המלח - עמד בסכנה של ממש.

והנה בתוך חודשים ספורים הצליח פיקוד המרכז להקים מכשול קרקעי שעצר בדרך כלל את חוליות הטרור, ויחידות הקו חיסלו את מרבית החודרים. יחידות אחרות הנחיתו מכות קשות על בסיסי המחבלים.

בסופו של דבר שינה המשטר בירדן את מדיניותו, ויחידות הלגיון הירדני הצטוו לשים קץ לפעילותם של ארגוני הטרור במחנות הפליטים ובבקעת הירדן. המטרה הזאת הושגה בתום מאבק נחוש של צבא ירדן. גם אם מפעם לפעם נמצאו חוליות שהצליחו להערים על צבא ירדן, הרי שהמרדפים חיסלו אותן והעניקו למדינת ישראל שקט יחסי בגבולה המזרחי.

הגורם העיקרי לשוני בין שתי הגזרות שבהן התנהלה מלחמת ההתשה נגד ישראל היה ההבדל בין המשטר במצרים למשטר בירדן. המשטר המצרי-נאצריסטי דגל באידיאולוגיה קיצונית יותר כלפי ישראל מאשר המשטר ההאשמי בירדן.

הגורם השני היה ההבדל בין בעלות הברית של מצרים ושל ירדן. מצרים נשענה על הגוש המזרחי, שהיה באותה עת בעיצומה של המלחמה הקרה נגד המערב. העובדה שהסכסוך בין ישראל למצרים היה חלק מהמאבק הבינ-גושי תרמה להסלמה, עד כי העימות בתעלה הפך לאיום אסטרטגי על מדינת ישראל. בריה"מ שיקמה את צבא מצרים לאחר מלחמת ששת הימים ואף שלחה לחזית התעלה טייסים, טייסות קרב, יחידות של טילי נ"מ ויועצים. היה בכך כדי לדרבן את מצרים לנקוט קו קשוח יותר במאבק נגד ישראל.

בעלות בריתה של ירדן וספקיות הנשק שלה היו בריטניה וארה"ב, ואלה מינתו את עמדותיה. יתר על כן, את מלחמת ההתשה בגזרת הבקעה ניהלו בעיקר ארגוני הטרור. כל עוד הם נהנו מתמיכתו של צבא ירדן, הם היו מטרד של ממש של פיקוד המרכז, אולם ברגע שצבא ירדן יצא נגדם, הם איבדו את יכולתם להילחם בישראל.

הגורם השלישי הוא האסטרטגיה השונה שנקט צה"ל בשתי החזיתות. צה"ל השקיע בקו התעלה את מיטב כוחו (וכספו) באסטרטגיה של מגננה קרקעית. נבנו בקו הזה 34 מעוזים במתכונת שעליה המליץ אל"ם דוד לסקוב ושנלקחה מהדוקטרינה הסובייטית. (למשל, הנוסחה לבניית השכפ"צים נלקחה מספרי הדרכה סובייטיים).¹⁸ ליד המעוזים הוצבו יחידות שריון ותותחנים, ובשלב מסוים אף נבנו מתקנים ניסיוניים להבערת התעלה כדי למנוע את חצייתה.

בקו הירדן נערך צה"ל על-פי אסטרטגיה שונה. הקו הזה, שאורכו היה כפול מאורכה של תעלת סואץ, ושכלל יישובים אזרחיים, הוחזק בשיאה של המערכה באמצעות מפקדת חטיבה 417 (חטיבת הבקעה). לעומת זאת בקו התעלה החזיקה אוגדה

(אוגדת סיני). לרשות החטיבה עמד גדוד (בחלקו מילואים) שתפס את קו המוצבים. נוסף על כך עמדו לרשות החטיבה פלוגת חיר"ם (חרוב) וחפ"ק חטיבתי, שנועדו לשמש כוח התערבות מהירה (לצורכי המרדפים), מחלקת גששים, יחידות הנדסה וסיוע ארטילרי. את מרבית העבודה עשה המכשול הקרקעי שנועד לעכב את הוחדרים עד אשר יגיעו כוחות ההתערבות המהירה ויחסלו את חוליות המחבלים במהירות וביעילות.

את התפיסה שעמדה מאחורי תורת הביטחון בבקעה עיצב אלוף הפיקוד, רחבעם זאבי (גאנדי). זאבי היה לוחם ומפקד שעוצב בהגנה ובתקופת פעולות התגמול. אלוף זאבי הכיר את תורות הקרב שלפיהן פעלו ארגוני החבלה והצליח לבנות תורה שעיקרה היה הגנת הקו באמצעות כוחות מינימליים ומתן אפשרות ליישובים האזרחיים להמשיך בשגרת החיים.

אלוף זאבי הכיר את תורות הקרב של ארגוני החבלה והצליח לבנות תורה שעיקרה היה הגנת הקו באמצעות כוחות מינימליים ומתן אפשרות ליישובים להמשיך בשגרת החיים

לצידו של אלוף זאבי עמד שר הביטחון, משה דיין. דיין היה בעצמו חסיד של הפעלת יחידות מיוחדות, שלצד לוחמה ללא פשרות בטרור היו צריכות להטמיע בצבא כולו מורשת קרב של מצוינות, של תכססנות ושל ביצוע ללא סייג וללא היסוס של המשימות במלואן. במקביל פיתח דיין את תפיסת הגשרים הפתוחים, שעיקרה היה נרמול היחסים של תושבי הגדה המערבית עם הגדה המזרחית ועם השלטון הישראלי. בהשפעתו של דיין ביטלה הממשלה את הממשל הצבאי בגדה והקימה במקומו את המנהל האזרחי שנועד לתת שירותי ממשל אזרחי לתושבים.

המהפכה הזאת העלתה בתוך תקופה קצרה את רמת חייהם של תושבי הגדה והביאה להם פריחה כלכלית, עד כי הפכו מושא לקנאת אחיהם בעזה ובגדה המזרחית.

דמות מופת חשובה נוספת בפיתוח תורת הביטחון הייתה אלי"ם רפאל (רפול) איתן, מח"ט הבקעה, שבעקבות נצמד למטרה של ניצחון בכל קרב והנחיל לכל מפקד זוטרו ולכל חייל את האמונה בניצחון.

כך הפכה בקעת הירדן בתוך מספר מועט של שנים מקו חזית של עימות צבאי ושל אש לקו של שלום, של התיישבות חקלאית פורחת ולמודל של דו-קיום משני צידי הנהר.

הערות

1. דני רובינשטיין, **ערפאת - דיוקן**, זמורה ביתן, תל-אביב, 2001, עמ' 72.
2. השם פת"ח הוא היפוך ראשי התיבות של התנועה לשחרור פלסטין. בערבית - חרקת תחריר פלסטין. רובינשטיין, **שם**, עמ' 230-228.
3. מלחמת ישראל - מלחמת ההתשה 1969-1970, משרד הביטחון, עמ' 3-4; מרדכי נאור, **המלחמה לאחר המלחמה**, קצין חינוך ראשי, ענף הסברה, משרד הביטחון, עמ' 16.
4. נאור, **שם**, עמ' 16.
5. מלחמת ההתשה, **שם**, עמ' 3.
6. מפת ירושלים 1:100,000 בהוצאת משרד העבודה - מחלקת המדידות 1956, על סמך מפה מנדטורית מ-1944.
7. מפת שכם 1:100,000 בהוצאת משרד העבודה - מחלקת המדידות 1956, על סמך מפה מנדטורית בקנ"מ 1:20,000 משנת 1941.
8. נאור, **המלחמה לאחר המלחמה**, **שם**, עמ' 18.
9. יהושפט הרכבי, "מפתח לארגוני החבלה", בתוך **פת"ח באסטרטגיה הערבית**, מערכות, 1964.
10. בתום מלחמת ששת הימים וכיבוש הגדה המערבית נוספה אוכלוסייה של כ-550 אלף פלסטינים, שבחלקם היו פליטי מלחמת העצמאות שיושבו במחנות פליטים.
11. ארץ המרדפים 1967-1970, **צה"ל בחילו - אנציקלופדיה לצבא וביטחון**, עמ' 10.
12. ארץ המרדפים, **שם**, עמ' 37.
13. בהקשר הזה מוכרת ללוחמים ששירתו באותה התקופה בבקעה ההוראה להבעיר את שדות התבואה בבקעה. הסיבה: התושבים המקומיים חיפו על חוליות המחבלים שחצו את הנהר ואף סיעו להם במחסה, במים ובמזון.
14. תכלית הפעולה של חוליות המחבלים מתוארת בפרק "אורח לחימה בלתי סדיר": "ההיעלמות אפשר שתיעשה אל שטח מוחזק על ידי כוחות ידידותיים, אל שטח מחסות וקשה חדירה... או לתוך אוכלוסייה אזרחית אורחית", **תורת הקרב**, כרך ב', נובמבר 1964, עמ' 142.
15. ארץ המרדפים, **שם**, עמ' 34.
16. חוליית המחבלים הראשונה שחצתה את הירדן - ב-2 באוגוסט 1967 - הצליחה להשתלב באוכלוסייה המקומית בגדה. ראו: ארץ המרדפים, **שם**, עמ' 34.
17. ידוע גם הסיפור על המרדף שהתנהל ביום הכיפורים (1968), ובו התיר הרב הראשי דאז לצה"ל, שלמה גורן, לכוחות בגזרה לשנות מים עקב החוס הכבד ששרר שם.
18. את סיפור בניית השכפ"צים, שבהם שולבו אדני מסילת הברזל רפיח-אל-עריש, סיפר לי תא"ל ישראל דורי, שהיה קהני"ר בתקופת מלחמת ההתשה.

נספח: פעולות תגמול ופשיטות של הצנחנים בגזרה הירדנית 1968-1973

1. 21.3.68 - מבצע "תופת" (פעולת כראמה). פשיטה של יחידות צנחנים ושל שריון על מפקדות המחבלים בכפר כראמה ועל

1. מוצבים ירדניים. אבדות האויב: יותר מ-250 הרוגים למחבלים ולצבא ירדן. אבדות צה"ל: 28 הרוגים.
2. 21.3.68 - מבצע "אסותא". פשיטה של כוחות צנחנים ושל שריון על בסיסים של מחבלים ושל צבא ירדן בדרום ים המלח. אבדות האויב: 74 הרוגים. אבדות צה"ל: אין.
3. 8.4.68 - מבצע "רוצץ". הנחתת כוחות לסריקת ואדי פיראן וואדי מהתרי.
4. 2.12.68 - מבצע "אירון". פיצוץ שני גשרים על ציר עקבה-עמאן.
5. 9.5.69 - מבצע "אסותא 12". פיצוץ 12 בתים בכפר ואדי יבס. אבדות למחבלים.
6. 21.5.69 - מבצע "בכורות 1". פשיטה על אזור צאפי ופיפי. אבדות למחבלים.
7. 17.11.69 - מבצע "קרדינל". פשיטה לשפך זרקא מעין במזרח ים המלח. אבדות למחבלים. המבצע הזה היה הראשון בסדרה של פעולות רבות בחופים המזרחיים של ים המלח שנועדו להגן על מפעלי ים המלח.
8. 2.1.70 - מבצע "קרדינל 1". פשיטה על בסיס מחבלים בשפך ואדי עוטון במזרח ים המלח.
9. 14.1.70 - מבצע למיקוש ציר טפילה-צאפי.
10. 20.1.70 - מבצע "בכורות - מיני". סריקות באזור צאפי-פיפי. אבדות למחבלים.
11. 5.2.70 - מבצע "קרדינל 2". סריקה במזרח ים המלח.
12. 11.2.70 - מבצע "קרדינל 3". סריקה בשפך נחל ארנון.
13. 5.3.70 - מבצע "קינמון ב". סריקות בשפך זרקא מעין.
14. 19.3.70 - מבצע "קינמון ג". סריקות בשפכי הנחלים במזרח ים המלח.
15. 7.4.70 - מבצע "קינמון ה". סריקות בשפכי הנחלים במזרח ים המלח.
16. 19.5.70 - מבצע "קינמון ח". סריקות בדרום הלשון בים המלח.
17. 5.6.70 - מבצע "קינמון ט". סריקות בשפך נחל הערבה במזרח ים המלח.
18. 8.6.70 - מבצע "צרעוניתי". פיצוץ מבנים דרומית לכראמה ומיקוש דרך.
19. 14.6.70 - מבצע "קיסוס 1". פשיטה על בסיסי מחבלים מדרום לצביחי.
20. 12.7.70 - מבצע "קינמון י". סריקות במזרח ים המלח.
21. 4.2.71 - מבצע "קנגורו ג". סריקות בחוף המזרחי של ים המלח.
22. 28.5.71 - מבצע "קנגורו ה". סריקה בחוף המזרחי של ים המלח.
23. 2.6.71 - מבצע "קנגורו ו". סריקה בחוף המזרחי של ים המלח.
24. 28.6.71 - מבצע "קנגורו י". סריקות בחוף המזרחי של ים המלח.
25. 23.7.71 - מבצע "קנגורו ז". סריקות בחוף המזרחי של ים המלח.
26. 27.7.71 - מבצע "קנגורו ח". סריקות בחוף המזרחי של ים המלח.
27. 5.6.72 - מבצע "פיורד א". סריקות בחוף המזרחי של ים המלח.
28. 21.3.73 - מבצע "סודרו". סריקות בחוף המזרחי של ים המלח.